

ІСТОРІЯ НАУКИ

З ІСТОРІЇ НАФТОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ПЕРЕДКАРПАТТЯ

М. Козак, М. Семенюк

*Інститут геології і геохімії горючих копалин НАН України,
вул. Наукова, 3а, 79063, Львів, Україна,
e-mail: igggk@mail.ua*

В історіографії нафтової промисловості України багато цікавих фактів. У Центральному державному історичному архіві України (м. Львів) зберігається велика кількість фондів закордонних нафтових компаній, акціонерних товариств і приватних підприємств. Статистичні звіти й ділове листування, реферати і мапи, графіки й таблиці мають безцінне значення для вивчення історії вітчизняної геологічної науки.

Кульмінаційним періодом у видобуванні нафти і похідних продуктів були 20-ті роки ХХ ст., коли рівень промислового видобутку, стан переробки і використання корисних копалин Передкарпаття могли слугувати прикладом для світового нафтового промислу.

В історії розвитку нафтової і газової промисловості України особливе значення має Карпатський регіон, що охоплює три райони: Бориславський, Долинський і Надвірнянський.

Ключові слова: геологічна наука, архівний документ, нафтова копальня, експлуатація свердловин.

Просочування нафти на поверхню Землі в неглибоких улоговинах і западинах відоме ще з середньовіччя. У той час нафту під назвою клей, чи ропа, використовували як засіб від хвороби шлунка, а маслянистий залишок із дна студень-копанок – як мазь для коліс [6]. Добування нафти “ремісничим” способом з природних витоків та порівняно неглибоких копанок в Україні найперше розпочалось у Галичині [5, 9]. Професор природничих наук Львівського університету (1788–1805) Бальтазар Гакет звернув увагу на прояви витоків нафти у місцях наявності галогенних відкладів. Власне під час розшуків солі 1771 р. й було відкрите родовище нафти у Слободі Рунгурській, яке слугувало людям понад 100 років [7, 8].

В архівних документах економічний стан галицького промислового комплексу аналізовано в контексті світового видобутку. З огляду на проникнення іноземного капіталу нафтова промисловість Передкарпаття була частиною світового розвитку галузі, тому цікаво порівняти дані з рефератів і статистичних звітів 20-х років ХХ ст. Зазначимо, що видобуток нафти в Румунії почався значно пізніше – з 1857 р., а перші її поклади в Пенсільванії відкрито 1859 р. [7]. У Бориславі й Волиці вже 1865 р. було зареєстровано 2 694 шахт, а 1879 р. – аж 4 280. Однак згодом ця “ремісничка” діяльність у Передкарпатті почала занепадати, оскільки нафта з неглибоких улоговин вичерпувалася. Уже через рік кількість шахт і свердловин зменшилася до 2 832, 1895 – до 449, а 1900 р. – їх залишилося всього 75 [10]. Проте у контексті світового видобутку нафти стан промис-

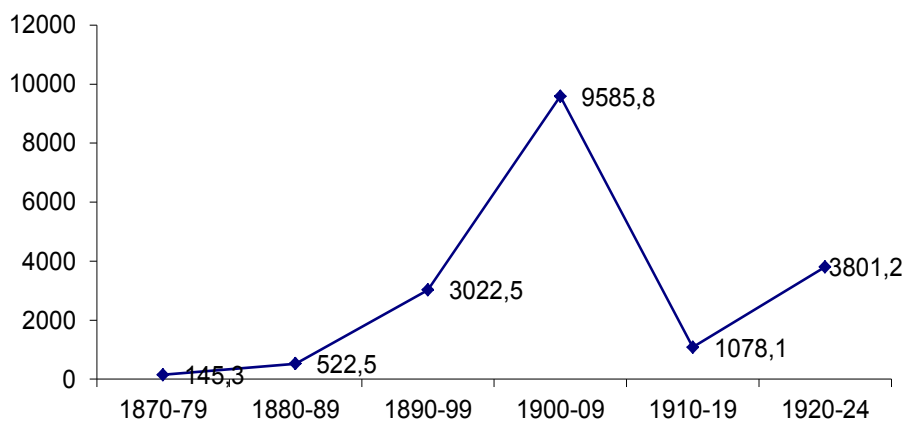
ловості Передкарпаття виглядав як оптимістичний, що видно із таблиці з американського журналу, знайденої у звіті серед архівних документів [2].

Історія видобування нафти сповнена багатьма важливими та епохальними подіями. Знайдені нами й об'єктивно відображені джерелознавчі матеріали додають цікаві дані до вивчення цього питання. В архівних звітах XIX ст. є перші відомості про видобуток нафти промисловим способом у Передкарпатті та переробку нафти (1815) Юзефом Хоккером у Трускавці, яку використовували для освітлення казарм [1]. У 1853 р. Ігнацій Лукашевич, провізор аптеки Мікуляша у Львові, привезену з околиць Борислава нафту очистив і використав для освітлення у лампі, сконструйованій львівським бляхарем Братковським. Того ж року використано першу копальню нафти у Бібрці.

Загалом у 20-х роках видобування нафти в Передкарпатті перемістилося від Слободи Рунгурської до Східниці, а до кінця XX ст. найбагатший центр нафтового промислу був у Бориславі, Тустановичах і Мражниці. Наприклад, у Бориславі, що мав площу приблизно 80 га, було близько 12 тис. свердловин, які належали 254 підприємцям. У 1883 р. в місто прибув канадський підприємець Мак Гардвей, який купив у місцевого власника право на розшуки нафти і зайнявся бурінням трьох свердловин, на яких запровадив новий спосіб механічного ударного буріння, названий “канадійкою”, який був прогресивніший і давав більше продукції.

У Галичині був такий адміністративний поділ: чотири гірничі округи з окружними гірничими урядами у Кракові, Ясло, Дрогобичі та Станіславові (тепер Івано-Франківськ).

Видобуток нафти на Передкарпатті наприкінці XIX–на початку XX ст. зображено на рисунку.

Історіографічне зображення видобутку нафти на Передкарпатті на межі XIX–XX ст., тис. т.

Продукцію нафти з поділом на гірничі округи за час від 1919 до 1927 рр. наведено в таблиці. Згідно з даними таблиці, найбільшу кількість нафти продукував Дрогобицький округ, а Ясловський, незважаючи на нові свердловини, розвивався дуже поволі. У Станіславському окрузі видобування було пов'язане з великими матеріальними вкладеннями, тому спад продукції, незважаючи на низку нових свердловин, був зумовлений соціальними причинами.

Видобуток нафти на Передкарпатті у 1919–1926 рр., тис. т

Округ гірн.	Роки							
	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926
Краків	–	–	–	–	–	–	180	110
Ясле	51 720	49 320	50 570	56 050	56 270	57 120	64 640	70 220
Дрогобич	758 840	630 790	630 450	630 360	649 300	673 280	697 350	679 100
Станіслав	21 150	24 910	23 860	26 700	31 610	40 510	49 790	46 650
Разом	831 710	764 920	704 880	713 110	737 180	770 810	811 960	796 080

Техніка видобутку нафти пройшла до 20-х років ХХ ст. такі стадії: початкові криниці-копальні, ручне буріння, яке доходило до декількасот метрів, машинне буріння канадськими системами, поліпшене польськими інженерами (польсько-канадська система), яке застосовували у 20-ті роки ХХ ст., звичайна система буріння скомбінована (лінове або комбіноване жердинно-лінове).

Суть нафтового промислу охоплювала такі складові: за допомогою свердловин видобували нафту і газ з підземних покладів; рафінування (очищення) нафти в рафінеріях, розділення в дестиларнях на нафтові продукти (перетворення фінальне) й торговий збут. Газ слугував безпосередньо для опалювання котлів і пічок, а також для газових двигунів. Він мав бути відділений від нафти найпершим, найціннішим з його складників у формі газоліну, а також його готували до виділення складників бензину.

Важливе значення в торгівлі нафтою і нафтовими продуктами мала організація транспорту і складування нафти. Характерною рисою нафтового промислу, передусім видобутку нафти, була щаслива випадковість. Держава кошти виділяла не постійно, час, потрібний для відкриття, не підлягав обліку, глибина буріння невідома, також було невідомо, чи загалом буде продукція. І останнє – важко було визначити рентабельність.

У нафтовій промисловості відбувалася концентрація міжнародних капіталів в окремих підприємствах. Великі підприємства були заангажовані в декількох, а часто і в кільканадцятьох країнах. Торгівля нафтою і нафтовими продуктами не обмежувалася внутрішнім ринком, відбувався пошук ринків збуту в сусідніх країнах. Кожне велике нафтове підприємство опиралося на принцип “від відкриття до споживача”, що нерідко впливало на високі ціни продажу нафтових продуктів.

Вацлав Бубр, визнаючи стратегічне значення нафтової промисловості, у доповіді “Польський нафтовий промисел” (переклад “Політичного зошита” № 3–4, 1928 р.) наполягав на проведеннях “систематичних геологічних досліджень і буріння на нових територіях” [2], що мало знайти спеціальну підтримку в урядовій політиці.

У висновках анкетної енергетичної підкомісії (1927) визначено причини невдач і способи поліпшення стану нафтовидобування. Зокрема, поставлено питання про пришвидшення і розширення геологічних досліджень через державний геологічний інститут, зокрема через геологічне відділення в Бориславі, головно способом польових досліджень. Унаслідок створення геофізичного інституту, узгодження його роботи з кафедрою геофізики у Львівському університеті, координування геофізичних досліджень

з геологічними значно поліпшилося розшукове буріння, зокрема, на нових територіях і на більших глибинах уже на відомих родовищах [1].

У монографії С. Кароль-Богдановича “Території і поклади нафти” (1923) описано стан нафтовидобувної промисловості у Передкарпатті. Зокрема, зазначено про недосконалість методів буріння, боротьбу між підприємствами видобутку і переробки нафти, між численними малими підприємствами та про слабе забезпечення приросту запасів нафти.

Загалом історія розвідки та видобування нафти і газу в Галичині на межі ХІХ і ХХ століть вирізнялася активізацією наукового підходу до розшуку нафтових і газових родовищ та формуванням професійних кадрів. Доказом цього, зокрема, є цінні мапи “Підкарпатської нафтової смуги”, “Бориславський нафтовий обшар” та “Бітківський нафтовий обшар”, що вийшли в світ з друкарні Гоявішинського, яка розміщувалася в будинку № 20, що на вулиці Коперника у Львові, і зберігаються у фондах ЦДІАУ (м. Львів) [3].

Центральний державний історичний архів (м. Львів) має понад 300 фондів вітчизняних, закордонних промислових нафтових компаній, акціонерних товариств і приватних підприємств. Звіти, листування, мікрофільми та частково збережені мапи відкривають величезний інформаційний матеріал до подальших джерелознавчих робіт з історії української нафтопромисловості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ЦДІАУ (м. Львів). – Ф. 207. – Оп. 1. – “Крайове нафтове товариство м. Львів”. – Спр. 1424. – 93 арк.
2. ЦДІАУ (м. Львів). – Ф. 207. – Оп. 1. – “Крайове нафтове товариство м. Львів”. – Спр. 1425. – 16 арк.
3. ЦДІАУ (м. Львів). – Ф. 255. – Оп. 1. – “Нафтове товариство “Прем’єр”. – Спр. 893. – 128 арк.
4. *Крупський Ю. З.* Геологія та екологія видобутку нафти і газу : навч. посібник / Ю. З. Крупський. – Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 212 с.
5. *Макітра Р.* Умови видобутку нафти в ХІХ столітті на теренах заходу України / Р. Макітра, М. Семенюк // Геологія і геохімія горючих копалин. – 2012. – № 3–4 (160–161).
6. *Макітра Р.* Сторінки історії нафтового промислу на Прикарпатті (1815–1900 рр.) / Р. Макітра, М. Семенюк // Геологія і геохімія горючих копалин. – 2010. – № 2 (151).
7. *Тихомиров В.* Краткий очерк истории геологии / В. Тихомиров, В. Хаин. – М. : Госгеолтехиздат, 1956. – 260 с.
8. *Хонігсман Я. С.* Проникнення іноземного капіталу в економіку Західної України в епоху імперіалізму (до 1918 р.) / Я. С. Хонігсман. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – 254 с.
9. *Hecker J.* Das Bergoel in Galizien / J. Hecker // Naphta. – 1900. – Bd. 8.
10. *Krantz Fr.* Einiges über die galizische Erdölindustrie. Sonderabdruck aus der “Berg- und Hüttenmännischen Rundschau” / Fr. Krantz. – Kattowitz, 1912. – 28 s.

Стаття: надійшла до редакції 15.07.2015
доопрацьована 09.10.2015
прийнята до друку 04.12.2015

FROM THE HISTORY OF OIL INDUSTRY OF THE PRECARPATHIA REGION

M. Kozak, M. Semenyuk

*Institute of Geology and Geochemistry of Combustible Minerals
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Naukova Str., 3a, 79060, Lviv, Ukraine,
e-mail: igggk@mail.ua*

Historiography of the youngest branch of the Ukraine's industry is filled with interesting facts of the development of geological, economic and sociologic constituents. The twenties of the 20th century were known to be culmination period in the production of oil and derivative products. When commercial production, refining and usage of useful minerals should serve as an example of the direction for adoption by the world oil fields.

In the history of the development of oil and gas industry of the Ukraine the Carpathian region that includes three areas, namely: Boryslav, Nadvirna and Dolyna areas, is of great importance. Nevertheless, there are still many unknown pages in the history of oil and oil-producing that will enrich the studies of the history of the geological science.

Key words: geological research science, oil field, well operation.